

Posudek spoluškolitele doktorské disertační práce ve formě cotutelle (Université Paris-Sorbonne a Filozofická fakulta UK Praha) na práci Nicolase Richarda Farní klérus a náboženská proměna v pražské arcidiecézi od tridentského koncilu do konce 17. století (*Clergé paroissial et changement religieux dans l'archidiocèse de Prague du Concile de Trente à la fin du XVIIe siècle*), 1704 stran.

Disertační práce Nicolase Richarda je již na první pohled impozantní svým rozsahem, v posledních desetiletích nezvyklým jak v univerzitním prostředí českém, tak francouzském. Nutno podotknout, že 1704 stran čítá ve verzi vytištěné podle francouzské normy, poněkud odlišné od normy české. Tento zdánlivý detail nepodtrhuji náhodně. Vytištění dvou verzí s odlišnou úpravou a řádkováním představovalo jen jeden z mnoha dílčích problémů, které musel Nicolas Richard překonat, když se rozhodl sepsat doktorskou práci pod dvojím vedením (cotutelle). S cílevědomostí sobě vlastní překonával četné administrativní překážky, jež jsou s touto formou doktorátu spojeny. Především se ale, pod prvotním impulzem mého kolegy a přítele Oliviera Chalina, musel ponořit do důkladného studia českých dějin, s vědomím jazykových a pramenných obtíží, jež pro Francouze bez rodinných vazeb k českým zemím zvolené téma představuje.

S Nicolasem Richardem jsem se poprvé setkal v září 2003, tedy před více než deseti lety, kdy přijel na základě dohody v rámci programu Erasmus mezi Ústavem českých dějin a Université Paris-Sorbonne na roční stáž. Neuměl tehdy ještě ani slovo česky, ale díky výuce v semináři Oliviera Chalina mohl již stavět na solidním základu znalostí české kultury a středoevropských dějin. Jeho odborný vývoj jsem měl v následujících letech možnost sledovat, doprovázet a snad i rozvíjet: nejprve jakožto studenta magisterského programu v česko-francouzském semináři a česko-francouzské metodologické dílně při Ústavu českých dějin FF UK, posléze jakožto stážisty ve Francouzském středisku pro výzkum sociálních věd (Cefres) a především doktoranda v režimu cotutelle. Během posledního desetiletí jsem tedy byl svědkem Richardových obdivuhodných pokroků v pasivních a aktivních znalostech češtiny, jeho nevšední píle a tvůrčí invence při studiu v archivech a knihovnách, jeho příprav na konzultace s odborníky, ať už v České republice, ve Francii, v Itálii či dalších zemích. Postupem času jsem v něm našel také obětavého spolupracovníka, jednoho z doktorandů, díky kterým může česko-francouzský seminář každoročně přijímat jako přednášející a konzultanty přední historiky z partnerských evropských univerzit a především formovat při společném studiu starších středoevropských dějin stále více českých, francouzských, belgických, německých a dalších frankofonních studentů.

Nicolas Richard si připravil půdu pro dokonalé zvládnutí obtížného a zatím málo probádaného problému z českých raněnovověkých dějin především rozsáhlými jazykovými znalostmi (vedle češtiny bych rád vyzdvihl němčinu a latinu), paleografie a dalších pomocných věd historických. Při důkladném studiu českých dějin postupně dospěl Nicolas Richard k poznání, že náboženská proměna, jíž Čechy v 17. století prošly, nemá v evropském kontextu tohoto období obdoby. Což se jiné království s jasně menšinovým katolickým obyvatelstvem cele navrátilo do lůna římské církve? Nicolas Richard si navíc zvolil zcela osobitý úhel výzkumu: rozhodl se sledovat, jak mohl vývoj situace prožívat prostý farník pražské arcidiecéze. Takto vymezené téma přirozeně předpokládalo podrobné studium tehdejšího farního kléru.

Hned od prvních stran (zejména s. 21 francouzské verze) se vynořuje jedna z řady obtíží, s nimiž se musel Nicolas Richard jakožto francouzský historik zpracovávající téma z českých dějin 17. století potýkat. Mám na mysli přepis místních jmen. Každá volba zde může být pokládána za diskutabilní, osobně však souhlasím s tím, že v případě známých měst se přiklonil k německé verzi jména, jež bývá běžná v pramenech 17. století (např. Bratislava jako Presbourg (nikoli tedy v „němečtější“ formě Presburg), Wrocław-Vratislav jako Breslau). Pokud jde o lokality menšího významu, rozhodl se Nicolas Richard velmi obezřetně uvádět při první citaci hlavní formu, latinskou, českou a německou, případně s jistými variantami. Souhlasím v zásadě s rozhodnutím užívat v textu formy české s výjimkou případů, kdy německá forma je ve francouzštině přirozenější (například Marienbad et Reichstadt místo Mariánské Lázně a Zákupy). Jde tedy o fenomén, který bych exemplárně nazval „fenomémem Austerlitz“, protože pokud by historikův text uváděl například bitvu u Slavkova či Slavkovský sloup v Paříži, neměla by logicky drtivá většina Francouzů ponětí, o čem je řeč. Nicolas Richard si zde s většinou úskalí poradil.

V samotném textu práce pak najdeme místa, která svědčí o tom, jak hluboce se nechal její autor prodchnout českými dějinami a českou kulturou, zdaleka nejen doby barokní. Jako český spoluškolitel mu to těžko mohu vytýkat. Sám Nicolas Richard v závěrečných větách úvodu připouští, že napsal charakterem českou disertační práci, ovšem ve francouzštině. Někdy tak dospěl k větám, jež jsou mi plně srozumitelné jen českým historikům ovládajícím francouzštinu – anebo, což je právě případ Nicolase Richarda, zahraničním odborníkům, kteří hluboko pronikli do kulturních dějin českých zemí. Kladu si jen otázku, nakolik bude srozumitelná pro většinu francouzských odborníků na církevní dějiny například věta ze str. 716, kde autor hovoří o Nymburku: „La ville n'est pas, au début des années 1630, n'en déplaie à Hrabal, le městečko, kde se zastavil čas, perdu dans la contemplation de son noeud ferroviaire, mais une ville royale...“

Jakožto medievista jsem si kladl při postupném pročitání kapitol závažnou terminologickou otázku (doktorand totiž postupoval vzorně i v tom smyslu, že jak kolegovi Chalínovi, tak mně dával postupně rozsáhlé části práce k posouzení a naše připomínky průběžně zapracovával). Týkala se termínu „bohême“, který Nicolas Richard používá. Netajil

jsem se jistými pochybami, s doktorandem jsme o problému mnohokrát na konkrétních příkladech diskutovali. Beru na vědomí fakt, že termín „bohême“ užívali Francouzi v 17. století ve formě adjektivní a substantivní. Rozumím také Richardově snaze najít adekvátní slovo označující jedince pocházejícího z Českého království, hovořícího buď česky, nebo německy, případně oběma jazyky. Odkaz, kterým doktorand podporuje svoji volbu (pozn. 3), podle mého názoru problém dále komplikuje, protože uvádí do textu mnohovýznamový termín „Bohémien“. Jde tedy o jediné možné termíny? Jakožto medievista a Čech (bezesporu v dnešní francouzštině Tchèque a nikoli Bohême či Bohémien) ponechávám náznak odpovědi na diskusi při obhajobě, jedná se totiž o složitý problém kulturně-lingvistický. Pokud bychom bezesbytku přijali terminologii Nicolase Richarda – opakují přitom, že jeho volbě rozumím – měli bychom ve francouzštině užívat například jakožto ekvivalent termínu „český barok“ – doposud myslím rozšířené „le baroque tchèque“ zavést termín „baroque bohême“, či dokonce „baroque bohémien“? Neodpovídala by v takovém případě tato terminologie třeba osobnosti Ferdinanda Maxmiliána Brokoffa, v jehož tvorbě zajisté otázka, jakým jazykem hovořil, hraje minimální úlohu, každopádně druhotnou oproti teritoriu, v němž a pro které tvořil?

To je ovšem jen úvaha, jež se týká každého badatele, který píše francouzsky o dějinách českých zemí. Případná diskuse neubírá nic ani na závažnosti tématu předkládané doktorské práce, ani na způsobu, kterým Nicolas Richard k problematice církevních dějin 17. století přistoupil. Rád bych jako český medievista zdůraznil, že Nicolas Richard si pro svoji analýzu přichystal půdu pochopením předchozího vývoje. Obyvatelstvo zemí Koruny české nepředstavovalo jen složitou etnicko-lingvistickou mozaiku. Již od husitské revoluce a poté zejména od 16. století pro ně bylo typické velmi odlišné náboženské složení. Z oblastí osídlených Němci se v 1. polovině 15. století staly převážně ostrovy resistance proti husitské revoluci. O sto let později navíc luterská reformace ovládla většinu někdejších katolických regionů, kde obyvatelstvo mluvilo německy. Situace mnoha oblastí však měla svá specifika (ve Slezsku závisela situace na místních knížatech, na Moravě zůstávala zhruba třetina katolíků se specifickým postavením olomouckého biskupa). Nicolas Richard charakterizuje složitost situace v období předcházejícím století, jež stojí ve středu jeho odborného zájmu, citlivě a vyváženě.

Jedině na základě důkladné znalosti vývoje českých zemí od pozdního středověku se mohl autor disertační práce pokusit odpovědět na jednu z ústředních otázek své doktorské práce: zatímco v 16. století dochází k přechodu celých království do tábora reformace, české země představují výjimku v tom smyslu, že se postupně vrátily do lůna římské církve. Jak tento proces konkrétně ve vymezeném teritoriu probíhal?

Ponechám oponentům a dalším odborníkům na raný novověk, aby se k jednotlivým aspektům doktorské práce Nicolase Richarda vyjádřili. Osobně bych vyzdvihl vyvážený úvod, v němž autor disertace upozornil na citlivost otázky rekatolizace zvláště pro českou historiografii 19. a první poloviny 20. století. Nicolas Richard ukázal, proč v koncepci národní

historie rozvíjející odkaz Františka Palackého nebylo místo pro pozitivní pohled na události po roce 1620. Sám koneckonců ještě patřím ke generaci, která se na základní škole učila o rekatolizaci jako o „době Temna“. Nicolas Richard přesvědčivě analyzuje, proč bylo tak nesnadné umístit církevní vývoj českých zemí v 17. století nejen do lokálního kulturního kontextu, ale také do kontextu evropského baroka. Pro francouzskou historiografii jistě není bez zajímavosti, že Victor-Lucien Tapié, autor knihy *Baroque et classicisme*, opřel své analýzy baroka především o své znalosti českého umění.

Právě důkladnou znalostí dosavadní literatury si připravil Nicolas Richard odpověď na ústřední otázku: jak se z obyvatel Čech, v převážné míře nekatolických před rokem 1620, stalo na konci 17. století takřka výhradně katolické obyvatelstvo? Častá odpověď dosavadní historiografie, hledající vysvětlení v tlaku politické moci, jej právem neuspokojila. Položil si otázku autochtonního vývoje. A pokusil se, jakkoli to působilo obtížně, vrátit problematiku duchovním dějinám. Jakou církevní proměnou tedy prošly Čechy v 17. století? Jak se pražská arcidiecéze stala postupně katolickou? Ptal se také, jaký byl duchovní život těch lidí, kteří byli zpočátku věřícími nekatolických vyznání a postupně začali žít a myslet jako římský katolíci. Inspiroval se některými britskými historiky a snažil se ukázat, jak postupně, skoro nepozorovaně, přestala být masa obyvatel v 16. století katolická.

Nicolas Richard seskupil svoji doktorskou práci kolem tří základních os: úsilí o reformu, změny v duchovním životě v zemi, která se nachází ve válce, a přijatá reforma (s. 42). Trojici těchto základních os také odpovídá členění doktorské práce na tři části. Nicolas Richard na s. 43 sám píše, že způsob, jakým k nim přistupuje, ovlivnil rozhodujícím způsobem fakt, že šlo o práci pod dvojím vedením. „Francouz studující české dějiny k nim nepřistupuje stejně jako Čech.“ Za sebe dodávám: naštěstí. Přirozeně nemohu s Nicolasem Richardem souhlasit v pasáži, kde skromně píše sám o sobě: „Nebylo navíc příliš smysluplné, aby Francouz přijel za velkého úsilí naplňovat úkol lokálního výzkumu, který by Čech, který se nemusí učit novému jazyku, pronikat do cizí historie a neznámé geografie, splnil lépe“. Musel bych hájit vlastní volbu z dob doktorského studia ve Francii: mělo smysl, aby se Čech věnoval Kronikám Jeana Froissarta? Inspirativnější pro úvahy o smyslu mezinárodního bádání mi připadají následující Richardovy myšlenky: sledovat proměny církevní a duchovní situace 17. století a soustředit se přitom na farnosti, a tedy mikrohistorickou analýzu představovalo podle jeho názoru vhodné téma právě pro něho jakožto Francouze, který se v této oblasti mohl pustit do komparací se situací, kterou znal z Francie tzv. Velkého století. S vědomím, že píše doktorskou práci v cotutelle, pokusil se ji situovat do perspektivy reflexí české historiografie a mnohdy tak řešit otázky, které by francouzským specialistům na církevní dějiny mohly připadat překvapivé či naopak evidentní.

Závěrem: Jakožto spoluškolitel doktorské disertační práce v cotutelle pokládám práci Nicolase Richarda *Clergé paroissial et changement religieux dans l' archidiocèse de Prague du Concile de Trente à la fin du XVIIe siècle* za originální a hodnotný příspěvek ke zvolenému tématu, výrazně obohacující naše znalosti o dějinách 17. Století. Jednoznačně ji doporučuji k obhajobě.

V Praze dne 5. 11. 2013

doc. PhDr. Martin Nejedlý, Dr.